

Nádor György: Feuerbach filozófiája

Nádor könyve a múlt évben történt átdolgozás után helyesen felépített és áttekinthető képet ad Feuerbach fejlődéséről és filozófiájáról. Ez a téma filozófiai irodalmunk szempontjából igen jelentős és ezért azt javaslom, hogy Nádor könyve az Akadémia kiadásában jelenjék meg.

A könyv alapkoncepcióját helyesnek tartom és itt csak egyes részleteket illetőleg teszek kritikai megjegyzéseket:

3. oldal Feuerbach és 1848. Ki kell emelni, hogy Feuerbach nézeteinek minden korlátoltsága ellenére meggyőződött demokrata és a forradalom híve volt. Ebben az értelemben kell konkretizálni Lenin mondását, hogy Feuerbach nem értette meg a 48-as forradalmat. Feuerbach utopizmusában baloldali elemek is vannak, kísérlet a forradalom pusztán polgári jellegén tülemelkedni, persze zavaros és eredményekre nem vezető kísérlet. Ez magyarázza Feuerbach sorsát a forradalom után, amely párhuzamos a német polgári radikalizmus elsorvadásával.

A Feuerbach-kutatás tárgyalásánál az zavarja meg az olvasót, hogy Nádor egyes polgári kutatóknak szemükre veti, hogy Feuerbach vallásos ateista, pozitivista stb. vonásokat emelnek ki. A későbbi kritikai tárgyalásnál pedig Nádor maga mutat rá Feuerbach vallásos ateizmusára 78-80%, valamint pozitívizmusára 106%. Az ellentmondás itt lényegében persze csak látszólagos: a polgári írók Feuerbach valóságos gyengeségeit, határait, ingadorásait használják ki reakciós célokra. Amint-hogy egyes reakciós filozófusok csakugyan csatlakozást kerestek és találtak a Feuerbach filozófia eme gyenge oldalainál /Nietzsche/.

11. old. Marx, bár elismerte Feuerbachot, mégis kezdettől fogva kritikusan viszonylott hozzá. /Lásd Bruno Bauer levelét Marxhoz 1841 április 12. MEGA I. II. 253. /Egy bizonyos elhatárolás a fiatal Marxnál mindig látható, filozófiai szövetség, nem pedig egység. Ez a szempont megnyilvánul Marx Hegel-kritikájában, mely sohasem megy egyvonalon a Feuerbachéval, bár számos ösztönzést nyert tőle. Így álláspontja már 1845 előtt kritikus. Abban az értelemben, ahogy a fiatal Engels feuerbachianus volt, Marx nem volt soha.

17. "

A német kisállamok kérdésénél élesebben ki kell emelni a nemzeti egység szétbontását és a nemzeti egységre törekvést, mint a német demokratikus forradalom központi kérdését /Lenin/.

33. " Német természetfilozófia. Itt a bírálóknak, éppen úgy mint az idealista dialektika általános bírálóinak elsősorban a rendszer ellen kell irányulnia és ki kellene emelni a módszer haladó vonásait, különösen a fejlődés gondolatát. /Goethe, Oken stb. / A természetfilozófia helyes értékelését adja Engels az Anti-Dühringben és a Természet Dialektikájában. A polgári természettudomány természetesen nagy lépés előre a természetfilozófia üres konstrukcióihoz képest, de egyszersmind bizonyos módszertani kérdésekben hátrafelé lépést is jelent.

Feuerbach filozófiatörténeti műveinél érdekes volna kiemelni, mennyiben és hol tér el Feuerbach értékelése a hegelitől, nemcsak a filozófiatörténet fejlődése szempontjából, hanem azért is, mert ezekben az első részekben készül el Feuerbach leszámolója az idealista

dialektikával.

57. oldal A társadalmi összefüggés /Stand/ Feuerbachnál semmiképpen sem áll magasabban, mint polgári kortársainál, sőt a restaurációs történetírás ebben sokkal konkrétebb nála.
76. " A reakciós vallásfilozófia sokkal előbb kezdődik, mint ahogy azt a könyv mutatja: Kiindulási pontja Nietzschenél van, azután Simmel, Scheler stb.
- 80/81 " Nádor helyesen emeli ki Feuerbach /és a fiatal Marx/ aforisztikus stílusát mint az ellentétesség stílárís kifejezési módját. Itt azonban nem szabad arról megfeledkezni, hogy ennek a stílusnak Németországban Heine volt az uttörője, aki valószínűleg befolyásolta mindkettőjük írásmódját.
101. " Feuerbach módszere nem "teljességgel elfogadható", hanem csak alapnak, kiindulási pontnak. Lásd Marx módszertani megjegyzéseit a "Zur Kritik der politischen Ökonomie" bevezetésében. Nádor későbbi tárgyalása ellent is mond az itt idézett megfogalmazásnak.
102. " Sinnlichkeit. Ebben a kérdésben nem helyes Goethe-t és Feuerbachot párhuzamba állítani. Engels éppen ellentétességüket emeli ki /MEGA VI. 57./
110. " Nem helyes a burzsoázia két front közé szorulását mint főkérdést 48 elé vetíteni. A forradalom előkészítésének ideológiaiilag is az a legfőbb gyengesége, hogy nem látja a valóságos osztályellentéteket és így utópizmusba esik. /Lásd Engels és Hess propagandutját a Rajnavidéken. /Innen a kiábrándulás 48-ban, főként a franciaországi események /juniusi csata hatása alatt/. De ez az osztályellentétek elmosása még sokáig 48 után elevenen él a német polgári radikalizmusban, mint utópikus illúzió /Johann Jacobi, de még a fiatal Mehring is/. Sőt a Liebknecht-Bebel mozgalom kezdetében is észlelhetők ezek a mozzanatok. Mindez nem változtat azon, hogy a német burzsoázia két front közé szorulása döntő motívum volt 48-ban és 48 után. De Feuerbach fejlődése mindig inkább a folyton csökkenő jelentőségű polgári radikalizmussal párhuzamos, mint a német burzsoázia főirányvonalában.

Végül még két megjegyzés. Először nem tartom tudományosan megengedhetőnek, hogy Marx és Engels fiatalkori műveit a Kröner-féle roszszövegű kiadásból idézi és azt vegyül a bibliográfiába, miután ezeknek tudományosan helyes szövege a MEGA kiadásban megvan. Ugyanez vonatkozik Marx és Engels levelezésének Dietz-féle kiadására is. Szükséges volna tehát, hogy szerző a jegyzeteket és a bibliografiát e szempontokból átnézzze.

Másodszor a könyv alapos stilisztikai átdolgozása okvetlenül szükséges. A megírás igen sokszor felette lompos. Csak példának hozom fel, hogy mindjárt az első oldalon a fontos szó járom sorban háromszor fordul elő. Mulhatatlanul szükséges, hogy szerző ebből a szempontból alaposan átnézzze könyvét.

Budapest, 1951. január 31.

Lukács György